

Ivar Utne:

NAVN PÅ GÅRDSBRUK SOM ETTERNAVN

Med den nye personnavnloven vil det bli utvida muligheter til å få etternavn av navnet på gårdsbruk som en har tilknytning til. I praksis betyr det flere forskjellige skrivevarianter, både gamle og moderne. Den nye loven trer i kraft 1.1.2003. Før vi ser mer på den, skal vi summere opp ordningene før den nye loven trer i kraft.

I denne framstillinga blir "etternavn" brukt om det som i personnavnlovene fra 1923 og 1964 kalles "slektsnavn", dvs. et fast etternavn i familien. Dette tilsvarer bruken av termen "etternavn" i den nye personnavnloven. Termen "gårdsnavn" blir i stedsnavnjussen gjerne brukt om navnet på den gården som gårdsbruk, ofte kalt bruk, er skilt ut fra. Det er navn fra slike bruk, dvs. "bruksnavn", som folk kan ta til etternavn ifølge personnavnlovene.

Gjeldende lov

Bestemmelsen om hvilke bruksnavn en kan få nå, blir bestemt av hvor lenge en har hatt tilknytning til bruket, og hvilke kilder en kan hente gyldige navneformer fra. En del andre bestemmelser om hvem i familien som kan få navnet, og størrelsen og måten bruket drives på, lar jeg ligge her.

- Tilknytning

Tilknytning til et bruk er oppnådd når en enten har eid det i 10 år, har livstidskontrakt og vært bruker i 10 år, eller på annen måte har leid og brukt det i 20 år. Dette gjelder for søkeren eller søkerens foreldre.

Med den første navneloven i 1923 kunne en få bruksnavnet som etternavn allerede når en kjøpte bruket. Grunnen var at et viktig formål med loven var å få etablert faste etternavn. Denne måten å få etternavn på hadde vært en vanlig praksis før loven.

I navneloven fra 1964 ble det krevd 5 års eie, fordi en ville sikre at det var en særlig tilknytning, og at det ikke skulle være lett å kjøpe seg til et beskytta etternavn (Utvalgsinnstillinga fra 1960, s. 30). Bestemmelsen gjaldt fortsatt bare dem som ikke hadde faste etternavn.

Ved lovendringer i 1979 regna en med at folk flest hadde faste etternavn. Fra da av fikk også de som hadde faste etternavn fra før, skifte til et etternavn bygd på et bruksnavn. Eiekravet ble forlenga til 10 år. Samtidig ble kravet om tidligere brukstid forkorta fra 20 til 10 år ved livsvarig bruksrett. (*Ot.prp. 43 (1978–79)*, s. 23–24, 44, 87, 94–95).

- Navneformer

De navneformene en får bruke nå, er de som står i matrikkelen (eiendomsregister) fra tida rundt 1903–1907 og i grunnbøkene (oppdaterte eiendomsopplysninger) som ble etablert i 1936, og som i noen tilfeller har fått endra navneformer senere. I praksis var matrikkelformene fornorska former som ofte brøt med tidligere danskpåvirka skrivemåter, f.eks. *Tveit* for *Tvedt* og *Eik* for *Eg*. I grunnbøkene kunne eldre former komme inn i noen tilfeller. Grunnen var ofte at de som førte bøkene ikke kjente matrikkelformene, eller det var fordi de eldre formene var i vanlig bruk. Som et eksempel har mitt barndomshjem i Onsøy i nåværende Fredrikstad den fornorska forma *Øtne*, bygd på talemål, i matrikkelen og den gamle forma *Utne* i grunnboka.

Med den første navneloven i 1923 var det matrikkelforma som skulle brukes for dem som ikke allerede hadde et innarbeida etternavn. Det kunne gjøres mindre endringer i navneforma dersom navnet ikke ble likt et annet beskytta etternavn (Lundh: *Navneloven*, 1924, s. 31).

Slik var det til midten av 1980-åra. Austbø, som arbeidde med navnesaker i Justisdepartementet (JD), åpna i sin kommentar til personnavnloven for at en kunne bruke former fra grunnboka dersom de hadde stått lenge uendra (*Navneloven*, 1986, s. 78). I JDs *Rundskriv G-150/91*, s. 34, fra 1991, omtales bare former fra grunnboka. Dagens praksis er at en kan velge former fra matrikkelen eller grunnboka (*NOU 2001:1 Lov om personnavn*, s. 106, pkt. 8.7). Dessuten vil en kunne legge vekt på en "entydig, konsekvent og langvarig" bruk av en navneform, slik det har blitt lagt til grunn i en høyesterettsdom om navnet *Moestue* (*Norsk Retstidende* (= Rt.) 1975, s. 747; *NOU 2001:1*, s. 106).

I dag kan en med strenge begrensninger få fornorska former av bruksnavn en har tilknytning til. Dette blir nevnt første gangen i 1991 og blir eksemplifisert med ei endring som *Østerøen* til *Østerøy*. Slikt blir vurdert etter unntaksbestemmelsen (§ 9, nr. 6), der det blir stilt krav om *tilknytning* til navnet, og at det er *viktig* for søkeren å få det. Hvordan dette kravet om viktighet kan bli oppfylt, er det ikke klare regler for. Men det er rimelig å oppfatte det slik at en må ha brukt navnet i minst 10 år i den ønska forma før en får godkjent navnet offisielt. (*Rundskriv G-150/91*, s. 37–38.) Dette kan godt være navneformer som allerede er beskytta for andre.

- Forholdet til deleloven

Noen kan ønske å ta i bruk et etternavn etter et bruksnavn som er i strid med deleloven, tidligere kalt skylddelingsloven. Den loven har siden 1923 hatt en bestemmelse om at det er forbudt å ta et nytt bruksnavn som viser seg å være likt et beskytta etternavn. På den måten skulle det være unødvendig å ha en bestemmelse om slike navn i personnavnlovene både fra 1923 og 1964. Men slike bruksnavn ble godkjent ved en feil i noen tilfeller. I forbindelse med revisjonen av personnavnloven i 1979 ble dette innskjerpa med administrative

tiltak, men ikke med noen lovformulering. (*Ot.prp. 43 (1978–79)*, s. 24 og 95; Austbø, s. 79.)

JD opplyste i *Ot.prp. 57 (1984–85)*, s. 18, at de hadde avslått etternavn som folk ønska med grunnlag i bruksnavn som var tatt i strid med deleloven. På bakgrunn av dette vedtok Stortinget en bestemmelse i personnavnloven i 1985 om forbud mot å ta slike etternavn (i § 9, nr. 4). Det ble satt ei tidsgrense, slik at det bare var slike navn tatt etter 1.1.1947 som ble nekta som etternavn. Dette er tidspunktet for opprettelsen av folkeregistre, og alle etternavn som var registrert før det, kan ikke tas fra folk. (*Ot.prp. 31 (2001–2002)*, s. 49, kommentar til § 9, nr. 8, 2. punktum; Austbø, s. 78–79.)

Bestemmelsen i deleloven ble endra i 1990, slik at en kan gi bruk navn som faller sammen med beskytta etternavn når navnet har gammel tilknytning til eiendommen (*Ot.prp. 31 (2001–2002)*, s. 49). I tilfeller der slike bruksnavn er godkjent etter at den nye bestemmelsen trådte i kraft, blir de godtatt som etternavn etter den gjeldende personnavnloven (§ 9, nr. 4).

Ny lov

- Hovedreglene

Med 2002-loven er tilknytningskravet det samme som nå. Folk som oppfyller kravet, kan fortsatt velge mellom matrikkeleform eller det som står i grunnboka (*NOU 2001:1*, s. 106). Dessuten kan de få bruksnavn som har blitt normert etter stedsnavnloven som trådte i kraft 1.7.1991.

I tillegg kan bruksnavn som er normert etter de kongelige resolusjonene fra 1933 og 1957 (omtalt i *NOU 1983:6*, s. 40–41) og ikke er behandla på nytt etter 1991-reglene, tas som etternavn.

Men også den nye loven har forbud mot å ta etternavn etter bruksnavn innført i strid med deleloven. Det er likevel to forskjeller mellom gjeldende og ny lov:

1) Med gjeldende lov kan en bare bruke slike former fra før 1947 forutsatt at de står i grunnboka. Med den nye loven kan en også bruke andre former som er fastsatt etter reglene i resolusjonene før 1947, og som f.eks. bare står på kart.

2) Som nevnt ovenfor kan en med den gjeldende navneloven få ta i bruk etternavn etter den typen bruksnavn som ble tillatt ifølge deleloven i 1990. Med den nye loven kan en også få etternavn av bruksnavn som er tatt i strid med deleloven før 1990, dersom bruksnavna vil være tillatt etter dagens delelov. Det er slik at formuleringa "ikke [...] valgt i strid" i gjeldende navnelov stenger for å ta etternavn fra ulovlige bruksnavnendringer fram til 1990. Men formuleringa "ikke [...] strider" i den nye loven betyr at en kan få alle etternavn av bruksnavn

som ikke strider mot dagens regler i deleloven, sjøl om de er tatt i strid med deleloven før 1990. (*Ot.prp. 31 (2001–2002)*, s. 49)

- Unntaksreglene

Også i den nye loven fins en unntaksbestemmelse som gir mulighet for at en del flere bruksnavnformer kan tas som etternavn. Det blir krevd at disse formene av bruksnavna er *registrert* i visse typer offentlige dokumenter, og at de har vært *brukt* i et visst omfang.

Mer presist blir kravet til *registrering* uttrykt slik at det er navn "som er inntatt i dokumenter eller registre med offentlig preg, f.eks. gamle folketellinger, i gamle panteregistre eller i registerkort i folkeregisteret".

Dessuten må navneforma være "*brukt* som gårdsnavn, enten av søkeren selv eller andre, f.eks. offentlige organer", og i et "rimelig omfang" uten krav om "total konsekvent eller entydig bruk". Med "gårdsnavn" mener en her navn på gårdsbruk og ikke navnet på den opphavlige gården som bruket er skilt ut fra. Det går videre fram at: "Dokumentasjonen for bruken kan fås gjennom f.eks. personlige brev, kirkebøker, telefonkataloger, adressebøker, skoleregistre, osv." Bruk av navnet kreves for å vise at de offentlige registreringene ikke er "rene enkeltstående feilregistreringer". (*NOU 2001:1*, s. 107; jf. òg *Ot.prp. 31 (2001–2002)*, s. 27.)

Begge typer dokumentasjon skal etter hovedregelen gå tilbake til før 1.1.1947, men det blir åpna for unntak når søkeren har brukt navnet og vært i "aktsom god tro". Eksempler på bruk av unntaksreglene blir vist nedenfor.

- Moderniserte former

Med den nye loven vil en kunne ta moderniserte former av sitt eget etternavn uten samtykke fra andre som måtte ha det etternavnet en da får. Det innebærer bl.a. at en kan ta et bruksnavn en har rett til, og tilpasse det til gjeldende rettskriving.

JD omtaler dette som endring til "eneformen i norsk rettskriving" og "skrivemåte i samsvar med gjeldende rettskriving" (*Ot.prp. 31 (2001–2002)*, s. 29). Justiskomiteen omtaler det som "en mer moderne form av navnet" (*Innst.O.nr. 33 (2001–2002)*, pkt. 5.5.). Den vedtatte lovformuleringa er (§ 5): "En endring av stavemåten av et etternavn som bringer stavemåten nærmere den alminnelige uttalen av navnet eller nærmere skriftspråket for øvrig".

Det dreier seg om to typer forandringer. Den ene er å forandre fra former som ikke fins i rettskrivingene til former som fins der, f.eks. endring fra "dahl" til "dal". Men den typen er det svært få tilfeller av. Den andre typen kan være endringer fra noen former i rettskrivingene til andre former i rettskrivingene som ligger nærmere uttalen. Slikt kan være endringer fra "sæter" (ei mulig nynorskform), "hugg" (ei mulig bokmålsform) og *Østby* til "seter", "hogg" og *Austby*.

Dessuten sies det ikke direkte at en utelukker endring til rettskrivingsformer som kan regnes som eldre, f.eks. "hugg" og "bjerk", som er likestilte former med "hogg" og "bjørk" i gjeldende bokmålsrettskriving. Disse formene blir brukt i norsk talemål, og vil antakelig bli godtatt dersom navn har slik uttale.

- Internasjonale skrivemåter

På samme måte som en kan endre navn til rettskrivingsformer, vil en òg kunne endre til skrivemåter som vil passe for navna i andre land uten samtykke fra andre (§ 6). Det gjelder de tre spesielle skandinaviske bokstavene æ, ø og å, som kan endres "f.eks. fra "æ" til "ae" og fra "ø" til "oe"". (*Ot.prp. 31 (2001–2002)*, 29).

Dersom en for eksempel har eller tar et bruksnavn med ledd som "sæter", "bø" eller "ås", vil en kunne endre til "saeter", "boe" eller "aas". Departementet nevner ikke en like vanlig skrivemåte som "a", "o" og "a" for disse, slik at det blir "sater", "bo" og "as". Men det vil neppe være i strid med tenkemåten. Kan hende vil *Hoybo* og *Leroy* være like hensiktsmessige som *Hoeyboe* som *Leroey*. I dette tilfellet kreves det altså ikke samtykke fra dem som heter *Leroy* med fransk opphav. På samme måten blir det dersom noen vil endre fra det ikke beskytta *Øvergård* til *Overgaard*, som er beskytta. For øvrig vil kan hende eldre navneformer, som "bjerk" være en bedre løsning enn "bjork" eller "bjoerk". Jf. òg *Østby* og *Austby* ovenfor.

- Navn med to ord

Når et bruksnavn består av to ord, kan en velge ett av orda, sammenskrive dem eller knytte dem sammen som dobbelt etternavn med bindestrek (*Ot.prp. 31 (2001–2001)*, s. 48; om § 4, nr. 8). Det blir ikke nevnt eksempler, men normalt vil det være navn med foranstilte adjektiv for størrelse, plassering eller retning, som *Vesle*, *Midt* og *Sør*. Bruksnavn som *Øvre Helland* vil da kunne bli til *Øvrehelland*, *Helland* og *Øvre-Helland*. Men det kan neppe bli til bare *Øvre*.

Eksempler på utvidelsen av tradisjonsformer

Ovenfor nevnte jeg hvilke typer dokumentasjon som en vil få hente navneformer fra når den nye loven blir satt i verk. Her skal dette bli vist med eksempler.

- Dokumentasjonen

Det meste av eksempelmaterialet her er henta fra en høyesteretts sak i 1961 om bruksnavnormering (*Norsk Retstidende* (= Rt.) 1961, s. 146--192). Det gjaldt gårdsbruk i kommunene Rygge og Våler i Østfold. Det er supplert med opplysninger fra folketellingene fra 1865 og 1900, og materiale fra en etternavnssak knytta til gårdsbruket *Skredderhaug(en)* i Alvdal.

Med den nye personnavnloven vil en òg kunne bruke en dokumenttype som ikke er med i eksemplene her, dvs. eldre panteregister. Det går fram av

høyesterettsdommen (Rt. 1961, s. 153) at bare 1 av de 14 gårdene som ble behandla, har samme form i panteregisteret og i 1903-matrikkelen. Det betyr at de eldre formene er godt dokumentert i panteregistera som var i bruk fram til grunnbøkene tok over i 1936.

Opplysningene fra kildene er systematisert i tabellen nedenfor. I tabellen er det markert et skille mellom offentlig register eller dokument, og annen bruk. Forekomster under "annet" er i noen tilfeller offentlig register eller dokument: folkeregisterkort og bl.a. 1800-tallsregistreringer fra panteregister og tinglyste dokumenter.

- Vurdering av navneformene

Målet med undersøkelsen er å finne ut om bestemte ikke fornorska former oppfyller kravet til etternavn etter den nye personnavnloven. Dette er former som enten eierne har ønska som navn på gårdsbruket, eller som sitt eget nye etternavn. Disse formene er markert med kursiv i tabellen.

Kildeopplysninger som oppfyller krava til at de kursiverte navneformene kan godkjennes, er markert med fet skrift i tabellen, f.eks. grunnbøker, tinglysing og oppføringer i telefonkataloger.

Eiere av fire av disse bruka vil i tenkte tilfeller kunne få de ikke fornorska formene etter den gjeldende personnavnloven, fordi de fins i grunnboka. Det er *Bjerke*, *Huggenes*, *Skotvedt* og *Utne*. Disse fire navna vil òg bli godkjent etter den nye loven.

Vi skal se på hvordan de andre bruksnavna i materialet kan vurderes etter den nye loven.

Av alle de øvrige gårdsbruka har *Bjerketvedt*, *Sperbund* og *Tveter* ikke fornorska former (dvs. de kursiverte) i minst ei av folketellingene fra 1865 og 1900, og i tinglyste dokumenter, dvs. skjøter eller pantobligasjoner. Dette er dokumenter som oppfyller kravet til hvor bruksnavn skal være *registrert*, om en vil bruke unntaksbestemmelsen i den nye loven. Dessuten fins formne *Ekholdt* og *Skredderhaug* i tinglyste dokumenter. Dermed vil alle de ikke fornorska formene oppfylle kravet om at de skal være offentlig registrert.

I tillegg kommer kravet om *bruk*. Det kan bli oppfylt med at bruksnavna fins i en telefonkatalog. Med unntak for *Skredderhaug* der dette ikke er undersøkt, så er alle disse bruksnavna registrert i *Rikstelefonkatalogen* til Telegrafverket og i katalogen til det private Moss telefonanlegg. Stort sett er det slik at de eldre formene var brukt i *Rikstelefonkatalogen* til og med 1934 eller 1936 i dette området. Etter resolusjonen fra 1933 om normering av stedsnavn, fikk Telegrafverket hjelp fra statens navnekonsulenter og retta opp navna.

For bruksnavnet *Skredderhaug* er, i tillegg til tinglyste dokumenter, oppføring på folkeregisterkort bekreftelse på at det er offentlig *registrert* etter den nye loven. I den saken fins atskillig dokumentasjon på bruk av forma *Skredderhaug*, markert i tabellen med "+". Det gjelder f.eks. i register hos landbrukskontor og korrepondanse med næringsdrivende og organisasjoner.

Kirkebøker, som regnes som bruk, har forma *Skrædderhaug*. Det kan ev. brukes som støtte for ubestemt form, til forskjell fra dagens normerte i bestemt form.

I ett tilfelle i materialet bruker eieren den ikke fornorska forma som navn på bruket, *Sperbund*. Det er *bruk* etter den nye loven.

For noen av gårdsbruka har vi opplysninger om navneformene på offentlige kart. Det er fornorska former.

I disse sakene ser vi at æ-er i navn ikke er ført over til grunnboka. Men det har hendt ellers at bruksnavn der ordet "sæter" er ledd, står både i matrikkel og grunnbok. Da er det eneste mulige form etter den gjeldende loven. I slike tilfeller vil en heller ikke kunne få ei modernisert form dersom det tilsvarende navnet med "seter" er beskytta. Det kan bli gjort unntak dersom en kan bevise at en brukt forma som etternavn lenge. Med den nye personnavnloven kan f.eks. "seter" i et slikt tilfelle bli godtatt fordi det er ei form etter gjeldende rettskriving eller uttale.

Med grunnlag i dette materialet, vil eiere eller leiere av disse bruka oppfylle krava som blir stilt til å få disse ikke fornorska bruksnavna som etternavn. Denne tolkinga av den nye loven og forarbeida er artikkelforfatterens, og JD vil ikke kunne gi uttalelser om tenkte saker.

Forkortinger i tabellen: matrikkel = matrikkel fra 1903, gr-bok = grunnbok, f = før, e = etter, annen tlf-kat = Moss telefonanlegg, 1800-t = brukt på 1800-tallet (flere kildetyper), eier = eier bruker denne forma, f-reg = folkeregisterkort.

Ivar Utne, Bergen
ivar.utne@nor.uib.no
24.5.2002

navn på gårdsbruk	offentlig register eller dokument						bruk		annet
	folket. 1865	folket. 1900	matr- ikkell	gr- bok	off. kart	ting-lyst	rikstlf- kat	annen tlf- kat	
<i>Bjerke</i>	x:i sms	x		x		x	f 1936	1933-54	
Bjørke			x				1936-		
Bjærke	x								
<i>Huggenes</i>				x		x	f 1936	1933-54	
Hoggenes			x		x		1936-		
Huggenæs	x	x		x					1800-t
<i>Skotvedt</i>	x	x:gård		x		x	1934	1933-54	
Skotvet		x:plass	x				1936		
<i>Utne</i>	x	x		x		x	f 1936	1933-54	
Øtne			x		x		1936-		
<i>Bjerketvedt</i>	x:gård	x				x	f 1934	1933-54	
Bjørketvet			x	x			1936		
Bjerketvet	x:plass						1934		
<i>Sperbund</i>	x	x				x	1934	1943-54	eier
Sperrebotn				x			1959	1933-40	
Spærrbotn							1936		
Spærrebotn			x		x				
<i>Tveter</i>	x	x				x	f 1936	1933-54	
Tveiter			x	x			e 1952		
Tveitar							1936-52		
<i>Ekholdt</i>						x:1954	f 1936	1933-54	
Ekholt		x	x	x		x:1934	1936-		1800-t
Egholt	x								1800-t
<i>Skredderhaug</i>						x			f-reg,+
Skredderhaugen				x					
Skrædderhaugen		x	x						
Skreddarhaug					x:1970				
Skreddarhaugen					x:1991				
Skrædderhoug	x								1800-t
Skrædderhaug									krk-bok

(Tabellen er tilpassa Times Roman størrelse 9.)